

ВПЛИВ ЕТНІЧНИХ МІГРАЦІЙ НА СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ В КРАЇНІ (ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД)

Макаренко Е.М. (м. Київ)

Анотація

В статті дається аналіз проблем, які викликані сучасними етнічними міграційними процесами в світі, зокрема розглядаються проблеми, які викликаються цим соціальним феноменом в сучасних розвинутих країнах Західної Європи і США.

Ключові слова

ЕТНІЧНІ МІГРАЦІЇ, МІЖЕТНІЧНІ КОНФЛІКТИ, МІГРАНТИ, ТЕРИТОРІАЛЬНА ЕКСПАНСІЯ, АБОРИГЕНИ, АДАПТАЦІЯ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

Вступ

Міграції різних типів (легальна, нелегальна, внутрішня та зовнішня, трудова, вимушена, етнічна) є на сьогодні однією з найважливіших характеристик глобалізації, і має як позитивний потенціал, так і конфліктогенні ознаки. За певних обставин (зростання соціально-економічної напруги, міжетнічних загострень, військових конфліктів) проблема міграції може загостритися, що може призвести до зміни існуючої парадигми розвитку багатьох країн, де вирішальними факторами в суспільстві стануть націоналістичні настрої, міжконфесійні та міжетнічні конфлікти, напруга в відносинах з сусідніми країнами.

Масштабними причинами і, одночасно, наслідками міжетнічних конфліктів є неминуча в таких випадках міграція населення із небезпечних регіонів. В останні роки в багатьох областях Росії та України, як найбільш привабливих з країн СНД, спостерігається активна міграція жителів Закавказзя, Північного Кавказу, Середньої Азії, які сподіваються за допомогою родичів закріпитися тут на потайне чи легальне місце проживання. Як слушно зазначають Ю. Корж та М. Іщенко, „...недостатня увага з боку держави до проблем, існуючих в міжетнічних відносинах, може привести до виникнення міжетнічних конфліктів, які, як правило, є дуже складними і важко врегульовуються.” [1, 279] Зрозуміло, що етнічні міграції також є формою міжетнічних відносин.

На всьому протязі існування нашої країни міграційні процеси грали виключно важливу роль. Дійсно, „міграція населення – об'єктивний соціально-економічний процес, який сприяє перерозподілу населення і трудових ресурсів на території країни. Проте вона інколи набуває досить гострого характеру” [2, 92]. Нерідко ця гострота виникає через так званий етнічний чинник. Саме його потенційна конфліктогенна роль в сучасних міграційних процесах і стане предметом розгляду. В регіонах з надлишком працездатного населення, дефіцитом землі та житлового фонду це породжує соціальну напругу, яка швидко набуває міжнаціональний характер.

Отже, існує необхідність дослідження проблем, які зумовлюються етнічними міграціями і можуть привести до загострення ситуації в країні.

Мета статті – вивчити на сучасному досвіді країн Західної Європи ті потенційні загрози, які несуть в собі сучасні глобалізаційні, в тому числі етнічні міграційні процеси для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В Україні нові міграційні явища лише починають вивчатися. Це пов'язано з тим, що Україна виконує роль транзитної країни для мігрантів на шляху до розвинутих країн Європи. Нині кількість нелегальних мігрантів у світі становить 15-20 млн. осіб. Крім того, за даними ООН на 01.01 2001 року в світі нараховується близько 21,1 млн. біженців, які вимушені шукати притулку через військові конфлікти, стихійні та інші явища, які становлять категорію так званих вимушених мігрантів [3, 337].

До дослідження цих процесів залучені демографи, етнологи, соціологи, юристи, філософи, політологи. В 90-ті роки ХХ століття були видані роботи Л.А. Ази, С.П. Бритченко, О. А.Габріеляна, В.Б. Євтуха, С.Єфімова, Я.Ю.Кондрат`єва, О. Маліновської, Н.М. Марченко, В. Новіка, Ю.І. Олефіра, В.П. Петрова, С.І. Пиріжкова, І.М. Прібиткової, А.І. Піскуна, А. А., Ручки, Ю.М. Римаренко, О.Г. Шамшура, М. Шульги. В них проаналізовані напрямки міграції, зроблені спроби категоризації мігрантів, досліджені проблеми окремих груп мігрантів, депортованих, біженців, осіб, які шукають притулку, проведений аналіз правових документів, які регулюють правові відносини в Україні [4].

Обговорення проблеми

Часто поява біженців із зон міжнаціональних конфліктів асоціюється корінним населенням із підвищенням рівня криміногенності в регіоні, експортом зброї та „конфліктогенною” „силовою” психологією переселенців.

Міграція, в свою чергу, може породжувати негативні тенденції в розвитку міжнаціональних відносин, пов'язаних з тим, що міжетнічні спільноти неминуче починають конкурувати між собою в галузях зайнятості, проживання та спілкування. На фоні несприятливих економічних умов, скорочення можливостей в задоволенні елементарних потреб мігранти одночасно стикаються із втратою своїх минулих статусних характеристик. В будь-якому випадку у більшості тих, хто приїхав на нове місце, формується по відношенню до нового середовища негативне, а іноді і вороже ставлення.

Процес самокомплектації, зазвичай характерний для корінного населення, супроводжується ворожістю, яка зростає по відношенню до іммігрантів, і природно призводить до зворотної реакції останніх і, як наслідок, створює образи, окремі характеристики яких майже повністю співпадають в деталях. Відбувається, по суті, „дзеркальне

Вплив етнічних міграцій на соціальні зміни в країні (західноєвропейський досвід)

відображення” сторін. Це явище не нове. Так, арабська сторона в ході палестино-ізраїльського конфлікту в останній час посилено звинувачує ізраїльтян в „тероризмі” (сучасна інтифада). Останні давно займалися подібними ж обвинуваченнями, які іноді виглядали повністю симетричними. Приблизно так само виглядають взаємні обвинувачення індійців та пакистанців, афганців і американців, вірменів та азербайджанців, венесуельців та колумбійців. Подібна „іміджева” діяльність, зрозуміло, приводить до скорочення прямих особистісних контактів та зниження рівня комунікації. Можливо, що це також веде і до більш низького рівня самого конфлікту, оскільки дозволяє його причникам „випустити пару”.

Отже, можна сказати, що часто існує дзеркально-негативне сприйняття одне одного з боку мігрантів і зі сторони корінного населення (резидентів). Його умовно з деякими обмовками можна визначити наступним чином:

По-перше, сприйняття мігрантами резидентів:

- індивіди, які знаходяться на стадії виродження, які приділяють більше уваги домашнім тваринам, ніж родичам;
- вони хворіють на алкоголізм, наркоманію, венеричні хвороби;
- вони не хочуть працювати, тяжку працю залишають прибулим;
- вони надмірно пишаються своєю культурою та мовою, не визнають нашої культури та звичаїв;
- вони егоїстичні, просякнуті споживацтвом та не допомагають нам;
- вони монополізували цілі галузі господарства та не допускають нас до управління.

По-друге, сприйняття резидентами мігрантів:

- індивіди скоро витіснять нас з нашої землі;
- вони приносять з собою наркотики, різноманітні хвороби;
- вони не мають ніякого наміру знайти будь-яку роботу, займаються бродяжництвом та злидарюванням;
- вони зайняті вибиванням коштів і не мають бажання їх заробляти;
- вони на етнічній основі створили злочинні угруповання;
- вони захопили цілі галузі господарства (торгівлю, будівництво, транспорт тощо).

Резиденти, як правило, не відрізняють нелегальних мігрантів, з якими вони стикаються на ринках, підприємствах громадського харчування або пізно ввечері на пустинних вулицях, від вимушених мігрантів, чия поведінка мало чим відрізняється від населення, яке постійно тут проживає. За цієї причини вимушені іммігранти не тільки ображаються на труднощі, але й докоряють місцевій владі у байдужому до них ставленні. Але надто вже проімміграційні закони містять в собі й приховані небезпеки, а саме – можливість такого явища як територіальна експансія в самих різних її проявах.

В сучасному світі територіальна експансія набула повзучий характер та здійснюється з використанням міграції. При цьому

експансіонізм держави може мати різні, здавалось би, малоспівпадаючі форми.

Пряма територіальна експансія в сучасному світі стала практично неможливою із-за всезагальної озброєності, включаючи ядерну, і контролю великих держав. Тому експансіоністи діють „тихою сапою”, поєднуючи одночасно різноманітні форми експансії. Помітне місце в числі їх прийомів займає саме міграція, не сама по собі, а у вигляді використання можливостей „тихої” експансії, які вона відкриває. Часи переможних військових походів уже пройшли, а експансіоністський потенціал в багатьох регіонах світу зберігається.

Повзучий характер сучасної територіальної експансії проявляється в тому, що держава підтримує родинні собі етнічно-релігійні групи, які знаходяться на чужій території, будь-якими засобами, сприяючи збільшенню їх чисельності та розширенню території, яку вони займають – ця тенденція до захоплення частини території іншої країни зсередини цієї країни. Таким чином, використання міграції та посилення розмноження мігрантів стає особливим прийомом в „тихому” перерозподілі території та сфер впливу. Ліберали, які звично виступають проти будь-яких обмежень в чому-небудь та де-небудь, виходячи із абстрактного розуміння „свободи”, критикують місцеву регіональну політику, яка проводиться урядами багатьох європейських країн, місцевою владою в регіонах Росії, Криму, Закарпатті. Але вони не в змозі запропонувати будь-які рішення цієї проблеми.. Причому, що характерно, переселенці не асимілюються серед місцевого, корінного населення краю, а створюють компактні та замкнені поселення, які активно зростають з середини завдяки високій народжуваності. Як справедливо зазначає Л.Моїсеєва-Ел'є, існують проблеми прикордонної території, де мігрантів більше, ніж місцевого населення, і виникає загроза безпеці держави, жорстко пов'язаної національними кордонами [5].

Про те, до чого це може привести, свідчить драматичний досвід Бельгії. В одному з номерів „Щотижневого журналу” за 2003 рік була опублікована стаття під назвою „Арабські мігранти створюють паралельні структури влади”. В чому суть цієї статті? Наведемо деякі цитати з цієї публікації.

„Скоро в Європі може з'явитися нова держава – арабська. Розташована вона буде на території, яку сьогодні займає Королівство Бельгія. Його офіційною мовою буде арабська, а релігією – іслам... Тут існує так звана Європейська арабська ліга під проводом Абу Джихада, який вимагає перетворення арабів у „рівноцінний всім іншим самостійний етнос”. Арабська мова в якості державної, іслам в ролі офіційної релігії, квоти для мусульман у навчальних закладах та державних підприємствах... Члени ліги вимагають офіційної зупинки політики інтеграції іммігрантів-мусульман в бельгійське життя. Активісти ліги поряд з поліцією патрулюють вулиці населених

Вплив етнічних міграцій на соціальні зміни в країні (західноєвропейський досвід)

мусульманами кварталів Антверпена, спостерігаючи за „правильністю” дій місцевої поліції... Антверпен – четвертий за величиною порт світу, найбагатше місто Бельгії... І саме тут знаходиться найбільша, бідна та зухвала арабська община цієї країни.

Антверпеном правлять соціалісти, і це багато що пояснює в катастрофі, яка насувається на місто. Протягом останніх декількох десятиріч років соціалісти з маніакальною впертістю потурали переселенню в Антверпен мігрантів із Північної Африки, в основному з Марокко. Неосвіченим, не дуже працелюбним марокканцям не знайшлося роботи в Антверпені. Вони перетворилися в утриманців соціальних програм і потроху накопичували роздратування та злість проти країни, яка незрозуміло навіщо прийняла їх.

Криза сталася восени 2002 року, коли в Антверпені фламандець побив свого сусіда, викладача-марокканця. Побутова сварка стала приводом для масових маніфестацій членів арабської спільноти. Демонстрації переросли в погроми. Саме тоді був вперше заарештований глава Європейської арабської ліги. Відомо, що він був близький до терористичного угруповання „Хезболлах”. Скоро його відпустили. І перше, що він зробив, – організував приватну мусульманську міліцію в Антверпені...

Офіційні сайти ліги переповнені антисемітськими лозунгами. В місті вже намагалися підпалити синагогу... Розгул арабських екстремістів привів до того, що до 40% виборців в Антверпені готові на майбутніх виборах підтримати націоналістів. Праві вимагають позбавляти бельгійського підданства тих вихідців із арабських країн, які відкрито ігнорують закони і культуру країни”.

Чи потрібні тут коментарі? Вже зараз, будучи в меншості, арабське націоналісти ігнорують закони держави, яка їх прийняла, вже зараз проявляють націоналізм та непримиренність до інших груп мігрантів. При цьому рівень народжуваності в арабських мігрантів значно вищий, ніж у інших етнічних верств населення. Так що слова автора публікації про „дійсну катастрофу” не є дуже великим перебільшенням. Приблизно така ж ситуація в Голландії. В Роттердамі питома вага іммігрантів вже перевищила 45% всіх жителів, а у віковій групі 5-11 років їх вже більше 60 % в зв'язку з більш високими темпами народжуваності. Це вихідці з Суринаму, Антильських островів, островів Зеленого Мису, з Туреччини, Марокко та інших країн. Можливо, що в їх числі з'являться свої політичні лідери та поведуть всіх інших на боротьбу за „справедливість”.

Якою є типова послідовність подій в подібних випадках? Проаналізуємо її виходячи з визначення міграції як просторової активності індивідів або популяції, яка спрямована на оволодіння ресурсами нової території (територій).

Суттєвою проблемою відмінностей між аборигенами та мігрантами є переважне розмноження одного з етносів. Якщо два різних етноси живуть разом та один з них має значну перевагу у інтенсивності розмноження, то це вже можна вважати експансією. Отже, на думку С. Бондиревої, послідовність подій в ході міграції представників одного етносу на територію іншого має такий вигляд:

- прибуття на нове місце;
- адаптація на новому місті;
- збільшення народжуваності на новому місті та зростання чисельності популяції;
- пред'явлення прав рівності;
- продовження посиленого розмноження;
- пред'явлення прав переваги;
- посилення розмноження;
- пред'явлення прав панування та відокремлення (самостійності) [6, 284].

На новому місті мігранти або інтегруються (асимілюються), або етнічно уособлюються. В першому випадку відбувається деяке зниження рівня їх етнічної самобутності, але збагачення навколишнього населення деякими культурними та цивілізаційними якостями, в іншому – зростання чисельності популяції, внутрішня її самоорганізація, поява власних Абу Джихадів з їх амбіціями та рухів за автономізацію. При цьому можливі різноманітні конфлікти: расові, міжетнічні, релігійні, конфесійні. Прийmemo до уваги два фактори.

По-перше, в нових умовах популяція може розпочати вести себе інакше, ніж на історичній батьківщині, в звичних умовах: більш активно та зухвало, оскільки відпадають попередні звичні обмеження активності, попередні зв'язки та традиції, система влади, все вирішує рівень активності індивідів, а нове середовище її стимулює.

По-друге, будь-яка популяція, достатня за чисельністю і яка усвідомлює свою силу, стає експансивною (агресивною), як тільки у неї з'являються свої пасіонарії.. Потім – конфлікти та кров.

Дійсно, на території Бельгії вихідці з Марокко ведуть себе інакше, ніж на історичній батьківщині, де все „схоплено” королівською владою і де переважають місцеві традиції, звичаї, система зв'язків та відношень; до того ж там вже є свої лідери-пасіонарії, і вони достатньо уважно слідкують за тим, щоб у них не з'явилися конкуренти. А на території чужої держави всього цього немає, тут виникає деякий пасіонарний вакуум, який починають заповнювати новоявлені пасіонарії з їх власними претензіями, специфічно пов'язаними з реаліями їх нового місцеперебування. Зрозуміло, що асиміляція прибулого населення або його національно-культурна автономія як суспільна організація, яка ставить перед собою переважно культурні цілі та цілі психологічної підтримки мігрантів, –

це одне, а компактні, уособлені, які не асимілюються та які швидко зростають чисельно міжетнічні групи, – зовсім інше.

В етнічних процесах важко очікувати справедливості в повсякденному її розумінні: кожний етнос щиро вважає, справедливим те, що вигідно саме йому. Як висловився один з французьких енциклопедистів, „голос правди голосніше за все говорить в мені, коли він висловлюється на мою користь”. Тут без виключень. Так що часто і аборигенне населення, і мігранти справедливим вважають протилежне і повні рішучості цю „справедливість” відстоювати.

Наявність значної кількості етнічно чужорідних мігрантів – це загроза етнічного перерозподілу території країни на майбутнє і фактор зростання складності та некерованості країною. Західні ліберали не враховують, що етнічні проблеми по-іншому ставлять питання про „свободу особистості”, про те, що „інтереси особистості вище інтересів держави” тощо. Цілком очевидно, що інтереси бельгійського Абу Джихада для нього значно „вище” інтересів (благополуччя) держави, яка їх прихистила. Але з точки зору ліберальних настанов все тут правильно, і він має право так себе вести. Врешті решт, держава опиниться втягнутою в кровопролитну міжусобицю.

Якщо міграція негрів Сполучених Штатів Америки була примусовою і тому несправедливо було б казати про їх експансії, то іспаномовне населення цієї країни без сумніву знаходиться в стані експансії. В даний час чисельність негритянської та латиноамериканської популяції практично зрівнялися (вище 35 млн. чоловік кожна), але при цьому треба враховувати, що історія взаємовідносин „корінних” північноамериканців з неграми нараховує більше двохсот років, тоді як латиноамериканська етнічна спільнота склалася в післявоєнні п'ятдесят років, тобто набагато швидше. І це дійсно має характер експансії.

Треба сказати, що експансіоністська політика із використанням міграції або етнічної подібності практикується у сучасному світі достатньо широко. Наприклад: взаємовідносини Албанії з албанцями із Косово, тобто на території іншої держави; взаємовідносини Румунії з румунськими націоналістами на території Молдови; взаємовідносини Туреччини з турками-месхетинцями на території Росії.

В синекології чітко розрізняють „традиційні” суспільства та „сучасні”. В перших з них домінує прагнення до замкненості та боязнь змін. Взаємодія такого суспільства та навколишнього середовища приймає ритуальний характер, і тому не змінюється або майже не змінюється. Це характерне для багатьох первісних культур. Справедливо вважається, що в історії будь-якого народу був період „бурі та натиску”, коли він відвоював свою землю у дикої природи або ворожих племен, вивчав та досліджував її, шукав засоби найбільш раціонального хазяйнування на ній. Потім територіальна експансія

доходила до природних кордонів (гірських хребтів, водних перепон тощо). Тепер залишалося або стабілізувати чисельність, або уходити на пошуки нових земель. Мало місце і те, і інше. Консервативна більшість залишалася на місці, авантюристи та винахідники („пасіонарії“) уходили; не дивно, що саме такі мігранти і створили суспільства нового типу – відкриті суспільства. Підкреслимо: суспільства, здатні до широкої експансії.

В даний час держави проявляють експансію різноманітного плану. Найменш небезпечна з них – культурна експансія, експансія західної цивілізації в решту світа. Але всередині самих західних країн в зв'язку із взаємною експансією виникають проблеми. Згадаємо про спроби протидії у Франції англомовній експансії та засиллю американізму в культурі.

Підсумовуючи треба зазначити:

- міграція здатна грати роль механізму територіальної експансії та фактору перерозподілу світу;
- з врахуванням специфіки сучасних міграційних процесів підозріло виглядають лозунги сучасного лібералізму, особливо лозунг: „Інтереси особистості вище інтересів держави“;
- зміцнення державності є природнім та ефективним механізмом протидії негативним сторонам міграції;
- перспективним повинно вважатися суспільство, яке поєднує в собі і риси „відкритості“, і риси традиціоналізму. Сам по собі „прогрес“ давно вже показав свої негативні сторони.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження, на нашу думку, полягають в аналізі міжетнічної напруги, яка виникає через етнічні міграційні процеси в країнах СНД, зокрема, значну увагу слід приділити етнічним мігрантам, які осідають в Києві, інших великих містах та Криму, як регіонах, які містять латентну загрозу міжетнічних конфліктів.

Джерела

1. Корж Ю.М., Іщенко М.І. Міграція як чинник етнополітичних конфліктів в Україні.// Політологічний вісник. Сб. наук. праць. – 2005. – Вип. 18. – 396с.
2. Шереметьєва Е.В. Миграционная политика России в условиях глобализации. // Вестник Московского университета. Сер. 12. Политические науки, 2004. – № 5. – С. 92-102.
3. Міжнародні відносини і євроатлантична інтеграція України. – К.; 2005 – 403 с.
4. Див. напр.: Габриелян О.А., Петров В.П. Крым. Депортированные граждане. Возвращение, обустройство и социальная адаптация. – Симферополь, 1997; Кондратьева Я.Ю., Римаренко Ю.І., Олефір В.І. Основи міграцієзнавства. – К., 2000; Міграційні процеси в сучасному світі: світові, регіональні та національні виміри. Понятійний апарат. Концептуальні підходи. Теорія Вплив етнічних міграцій на соціальні зміни в країні (західноєвропейський досвід)

і практика. Енциклопедія / Упорядн. Ю.І.Римаренко. – К., 1998; Новік В. Державна політика і регулювання міграційних процесів в Україні. – К., 1999; Піскун О.І. Основи міграційного права. Порівняльний аналіз. – К., 1998; Пирожков С.І., Маліновська О.А., Марченко Н.М. Зовнішня міграція в Україні: причини, наслідки, стратегія. – К., 1997; Чалий П.Ф. Бритченко С.П., Суботенко В.П. Громадянство України в питаннях і відповідях. – К., 1998; Шульга М.О., Котова О.М., Врадій В.М., Шульга Т.М. Україна: проблеми зовнішніх міграцій. – К., 1997; Шульга М.А. Великое переселение народов: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты. – К., 2002.

5. Моисеева-Элье Л. Общественные отношения в области миграции: современная история // Международные отношения в развитии социально-экономических процессов в странах СНГ: Матер. Межд. научн.-практ. конф. Омск, 14-15 июня 2001 г. – Омск, 2001.

6. Бондырева С.К. Миграция (сущность и явление). – М., 2004. – 296с. 285.

Стаття надійшла 30.08.2006 р.